

Erdem Çanak

<https://orcid.org/0000-0002-7856-3802>

Associate Professor, Çukurova University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, History of the Republic of Turkey, Türkiye, ecanak@cu.edu.tr

Atıf Künyesi | Citation Info

Çanak, E. (2024). Adana'daki Erken Cumhuriyet Dönemi Eserlerinden Atatürk Parkı ve Anıtı. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (6), 3863-3877.

Adana'daki Erken Cumhuriyet Dönemi Eserlerinden Atatürk Parkı ve Anıtı

Öz

Türkiye'de köklü değişikliklere neden olan Cumhuriyetin ilanıyla birlikte şehircilik anlayışı da değişmiştir. Bu değişimle birlikte şehirlere daha modern bir görüntü kazandırmak için odak noktasında Atatürk'ün olduğu, Millî Mücadele ve devrimleri simgeleyen anıt ve heykellerin yer aldığı parklar inşa edilmeye başlanmıştır. İlk anıt ve heykeller, Türkiye'de bu konuda yetişmiş sanatkârlar olmadığı için yabancı sanatkârlar tarafından yapılmışsa da Türk sanatkârların yetişmesiyle birlikte bunlar tarafından yapılmaya başlanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında inşa edilen parklardan ve anıtlardan birisi de Adana'ya yapılmıştır. Anıtın, Ali Hadi Bara tarafından yapılması ise yabancı heykeltıraşlara karşı kazanılmış bir zafer gibi görülmüştür. Bunun yanı sıra Cumhuriyetin şehircilik ve sanat anlayışında meydana getirdiği değişimi göstermesi bakımından da önemli bir gelişmedir. Bu çalışmada Adana'ya inşa olunan Atatürk Parkı ve Anıtı'nın inşa süreci ve bu esnada yaşanan gelişmeler ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Adana, Atatürk anıtı, Atatürk parkı, Ali Hadi Bara, Türk heykeltıraşlar

Atatürk Park and Monument, one of the Early Republican Period Monuments in Adana

Abstract

With the proclamation of the Republic, which caused radical changes in Turkey, the understanding of urbanism has also changed. With this change, in order to give cities a more modern appearance, parks with monuments and sculptures symbolising the National Struggle and revolutions, with Atatürk at the focal point, began to be built. Although the first monuments and sculptures were

made by foreign artists because there were no trained artists in Turkey, they started to be made by Turkish artists with the training of Turkish artists. One of the parks and monuments constructed in the first years of the Republic was built in Adana. The fact that the monument was made by Ali Hadi Bara was seen as a victory over foreign sculptors. In addition to this, it is an important development in terms of showing the change that the Republic brought about in the understanding of urbanism and art. In this study, the construction process of the Atatürk Park and Monument built in Adana and the developments that took place during this process are discussed.

Keywords: Adana, Atatürk monument, Atatürk park, Ali Hadi Bara, Turkish sculptors

Giriş

Hızlı sanayileşme ve şehirleşmeyle birlikte şehirlerin önemli bir parçası olan parkların yapımına önem verilmeye başlanmıştır. Türkiye’de Cumhuriyet dönemiyle birlikte parkların sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Nitekim 1923 yılında 29 olan park sayısı, 1945 yılında 536’ya yükselmiştir (Ortaylı-Tekeli, 1978, s. 89). Park sayısında yaşanan bu artış, yeni dönemin şehircilik anlayışı hakkında da fikir vermektedir. Zira bu dönemde şehirlerin odak noktasını inşa olunan parklar ve meydanlarla buralara dikilen anıtlar ile heykeller oluşturmuştur (Osma, 2003, s. 23). Süreç kapsamında Adana’da da yeni parklar inşa olunarak anıtlar ve heykeller dikilmiştir. Bu doğrultuda öncelikle Cumhuriyetten önce şehrin tek parkı konumunda olan ve harap bir halde bulunan Ulus Parkı elden geçirilerek kullanıma açılmış (1928)¹, Kolordu Parkı düzenlenmiş, nehrin kenarındaki Seyhan Parkı ile karşısına küçük bir park inşa edilmiştir.

1. Atatürk Parkı ve Anıtı’nın İnşası

Cumhuriyet döneminde, şehirlere anıt ve heykel dikilmesini ilk olarak 1922 yılında gazeteci Yunus Nadi (Abaloğlu) öne sürmüştür. Hatta Yunus Nadi’nin girişimiyle Yeni Gün Gazetesi Ankara’da bir Zafer Abidesi yaptırmak için kampanya başlatmıştır. Kampanyanın devam ettiği günlerde İzmir’de de bir Atatürk heykeli yapılması için girişimde bulunulmuştur. Ancak açılışı yapılan ilk Atatürk heykeli, Avusturyalı heykeltıraş Heinrich Krippel tarafından 25 Ağustos 1925 tarihinde yapımına başlanan ve 3 Ekim 1926 tarihinde de tamamlanarak açılan İstanbul Sarayburnu’ndaki olmuştur.² 1920’li yıllarda bazı şehirlerde görülen Atatürk heykeli yaptırmaya yönelik girişimler, 1930’lu yıllarda bütün vilayetleri kapsayacak şekilde genişlemiştir. Bu vilayetler arasında Adana’da yer almıştır.³ Adanalıların Atatürk’e olan

¹ 1898-1908 yılları arasında Adana Valisi olarak görev yapan Bahri Paşa tarafından yaptırılmış olan parka; Millet Bahçesi, Belediye Bahçesi, Uray Parkı, Millet Parkı ve son olarak da Ulus Parkı adı verilmiştir (Çanak, 2017, s. 156).

² Cumhuriyet Türkiye’sinde inşa edilen ilk anıt heykeller, bu konuda yetişmiş Türk heykeltıraş ile gerekli teknik kadronun olmaması nedeniyle yabancı heykeltıraşlara yaptırılmıştır (Gezer, 1984, s. 19).

³ Türk Sözü Gazetesi’nin 16 Şubat 1932 tarihli sayısında yer alan bir haberde, Umumi Meclis tarafından daha önce şehre bir Gazi heykeli dikilmesi yönünde çalışmalar yapıldığı ancak çeşitli nedenlerden dolayı bunun gerçekleşmediği bilgisi yer almaktadır (Türk Sözü, 16 Şubat 1932).

özlemine bir nebze de olsa gidermek için çalışmalara başlayan Belediye ile Valiliğin çalışmalarına Adana kamuoyu da destek vermiştir. Hatta dönemin Adana basınının etkili kalemlerinden olan Ahmet Remzi (Yüreğir), o ana kadar gerek Atatürk gerekse de Millî Mücadele dönemini temsil eden bir anıt veya heykelin şehre dikilmemiş olmasını eleştirdiği yazılar kaleme almıştır (Yeni Adana, 8 Ekim 1933; 21 Kasım 1933). Heykelin, Yeni İstasyon'a giden yol üzerine yapılması öngörülen parka inşa edilmesi uygun görülmüştür. Atatürk Parkı adındaki bu park, 1930'larda şehrin planını hazırlayan Jansen'in hazırladığı imar planı doğrultusunda şehir merkezi ile Yeni İstasyon arasına 70.000 m²'lik bir alan üzerine yapılmıştır.⁴ Parka, Atatürk heykeli ile Millî Mücadele'yi tasvir eden figürlerin yanı sıra yaklaşık olarak 1.400 m² genişliğinde bir yüzme havuzu, 40 yataklı bir otel ile 500 kişilik bir de konserhol inşa edilmiş (Tekerek, 2007, s. 309), 1993 yılında da Bahri Baba Çeşmesi'nin bir kopyası yerleştirilmiştir.⁵

Bahri Baba Çeşmesi

Heykelin inşa edilmesi düşünülen park, hem şehrin genişlediği yönde olması hem de inşa edilecek olan parktan dolayı öne çıkmıştır. Yer konusuna karar verildikten sonra heykeli yapacak sanatkâr arayışına girilerek yerli ve yabancı bütün sanatkârlara çağrıda bulunulmuştur (Türk Sözü, 1 Şubat 1932). Çağrıya uyarak Adana'ya ilk gelen Viyanalı

⁴ Jansen Planı: 1930'larda kabul edilen şehir planı hazırlama yasası çerçevesinde Adana'nın imar planını hazırlayan Avusturyalı mimar Prof. Hermann Jansen'in adıyla anılan Adana şehir planı. Plan hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Yansen, 1937).

⁵ Bahri Baba Çeşmesi: 1898-1908 yılları arasında Adana'da valilik yapan Süleyman Bahri Paşa tarafından II. Abdülhamit'in tahta çıkışının 25. yıldönümü dolayısıyla Kuruköprü'ye yaptırılmıştır. Bu nedenle halk arasında *Kuruköprü Çeşmesi* adıyla da bilinmektedir. Ancak 1956 yılında yıkılmıştır (Mehmet, 1944, s. 22; 1967 Adana İl Yıllığı, 1967, s. 5; Özmen-Özerol, 2000, s. 163; Çanak, 2017, s. 481).

heykeltıraş Heinrich Krippel olmuştur. Ramazan Bayramı arifesinde şehre gelen Krippel, bayramı Mersin’de geçirdikten sonra tekrar şehre gelerek heykelin dikileceği alanda incelemelerde bulunmuştur (Türk Sözü, 12 Şubat 1932). Ziyareti sırasında Vali Vehbi Bey ve Belediye Başkanı Turhan Cemal Bey ile de görüşen Krippel, yapmış olduğu bu görüşmeler doğrultusunda üç model hazırlamıştır. Krippel’in hazırladığı modelleri incelemek üzere Vali Vehbi Bey başkanlığında bir komisyon oluşturulurken İstanbul’dan birkaç Türk heykeltıraş da heykeli yapmak için Belediyeye müracaat etmiştir. Ancak heykel, vilayet adına inşa edileceğinden müracaatlar Valiliğe yönlendirilmiştir (Türk Sözü, 16 Şubat 1932). Şehre yaptırılmak istenen heykel konusunu görüşmek üzere 1932 Haziranında Vali Mümtaz Bey başkanlığında Adana mebusları Ali Münif ve Zamir, eski mebuslardan İsmail Safa, Kemal ve Kadri, Belediye Başkanı Turhan Cemal, Halk Fırkası Başkanı Operatör Doktor Yusuf Ziya, Su İşleri Müdürü Nadir, Fen İşleri Müdürü Ziya, Nafia Başmühendis Vekili Zekâi ile Mimar Semih ve Türk Sözü Gazetesi Müdürü Coşkun Bey’in katıldığı bir toplantı yapılmıştır. İki saat süren toplantı neticesinde heykelin müsabaka yoluyla taş veya mermerden yapılmasına karar verilmiş, dikileceği yer konusunda ise araştırma yapıldıktan sonra nihai kararın verilmesi hususunda mutabakata varılmıştır (Türk Sözü, 29 Haziran 1932). Heykelle ilgili çalışmalar sürerken dönemin Adana basınıının etkili kalemlerinden Ferit Celâl Bey tarafından kaleme alınan ve Türk Sözü Gazetesi’nde yayınlanan *Abide Meselesi* başlıklı yazıda heykele ve ifade edeceği mânâyaya dair şu görüşler öne sürülmüştür (Türk Sözü, 10 Temmuz 1932):

“Adanamızda da Gazi Hazretlerinin bir heykeli yapılmak üzere dir. Bu husus için teşekkül eden bir komisyon müsabaka esasını kabul etmiştir. Komisyonun bu kararı pek yerinde bir karardır. Çünkü bu gibi şeyler sipariş üzerine yaptırılmaz. Abidelerin ihtiva ettikleri manalar bir devrin idrak ve hissiyatına değil, bütün asırlara şamil olarak ifadesini muhafaza edecek kabiliyette olmalıdır. Sanat her idrakin hududuna giremez. Bilhassa bu gibi şeyleri sipariş eder gibi herhangi bir adamın zevkine, kabiliyetine terk etmekte muvafık değildir.

İkinci nokta; jüriyi intihap meselesidir. Eserleri kim tetkik edecek, kim seçecek? Asıl meselede budur.

Büyük Türk’ün namına dikilen bir heykelin manası yüksek olmalıdır. Şimdiye kadar dikilen heykellerin ifadesindeki kuvveti burada münakaşa edecek değiliz. Yalnız koca bir millet ve vatan yapan bir insanın vatan köşelerine dikilen heykelleri bizim yüksek hürmet ve sevgilerimizin binde birini bile ifadeden acizdir.

Gelecek nesle bırakacağımız hatıralar, terbiye vasıtaları, sanat kudretleri hiç olmazsa ruhumuzun bir parçasını ifadeye kâdir olsun. Filhakika içimizden doğacak büyük sanatkârları

bekleyecek değiliz. Onlar doğdukları zaman hiç şüphe yok ki daha büyük eserler vücuda getireceklerdir.

Müسابaka neticesinde gönderilecek eserleri behemehâl sanattan anlayan kimselerin gözlerine terk etmek icap eder. Bunun için İstanbul Sanayii Nefise Akademisi yahut Maarif Vekâletinin teşkil edeceği bir jüri heyeti bir seçme ameliyesini güzelce yapabilir.

Mühim olan noktalardan birisi de heykelin mevzuu meselesi, Belediye müسابaka şartlarına Adana'nın Millî Mücadele'de gösterdiği fedakârlıklara dair menkıbeleri toplatıp raptetmesi.

Gazi Hazretlerinin heykellerini bir millet hareketi mecmuası içinde göstermek şarttır. Onun uyandırdığı millet heyecanını abidede behemehâl görmeliyiz. Onun Türk milleti üzerinde husule getirdiği mucizenin kudretini taştta ve tunçta hissetmeliyiz. Mermerin, tuncun ifadesi içimize seyyal bir nur halinde kolaylıkla akabilmelidir.

Gazi Hazretleri Adana'nın istirdadını müteakip şehrimizi teşrif buyurmuşlardı. Türk Ocağı'nda îrâd buyurdıkları bir nutukta şu cümleleri söylediler...

"Bu memlekette acı günlere ait olmakla beraber kıymetli bir hatırayı tekrar etmek isterim:

Efendiler, bende bu vakayin ilk hissi teşebbüsü bu memlekette, bu güzel Adana'da vücut bulmuştur. Bilirsiniz ki Suriye felâketini müteakip Yıldırım Orduları grubunun kumandanlığını almak üzere buraya gelmiştim. O zaman burada bütün memleketin, bütün milletin nasıl bir atıye sürüklenmekte olduğunu tamamen görmüştüm. Buna mümanaat edebilmek için derhal teşebbüste bulunmuştum. Fakat teşebbüsüm o zaman için mümkün olamadı.

İstiklâl mücadelesinin mühim bir noktasını şu cümleler bize gösteriyor ki; Büyük Gazi'ye ilk ilham Adana'mızda gelmiştir. Adana, istiklâl mücadelesinin doğuş ve düşünüş yeridir. Bir memleket ki büyük Türk'ün ilk düşünce, ilk hissi teşebbüslerine beşik olmuştur. Bunun şerefi kadar hiçbir şey büyük olamaz.

Büyük adamların doğdukları yerlere ne kadar hürmet ve muhabbet gösterilirse, büyük adamlara ilk ilhamları veren yerlere de o derece muhabbet gösterilir. Biz Adanalılar bunun izzet ve kadrini takdir etmesini elbette biliyoruz.

Yapılacak abidede bu ilk düşüncenin bütün izlerini, mânâsını duymalıyız. Abide bize bu ilk doğuşu, ilk müjdeyi keskin ve kati bir şekilde ifade edebilmelidir.

Abideye böyle bir ifadeyi vermenin müşkülâtını kabul ediyorum. Fakat sırf yapılmış olmak için bir şey istemiyoruz. Eser istiyoruz. Bu hususta yorganımıza göre ayak uzatmak meselesi de yoktur. Bu gibi teşebbüslerde günlük harçlara mahal verilmez.

Abidede bilhassa bu cümlelerin vuzuhu bizi tatmin edecektir. İndi mütalaalar şu veya bu tarzdaki sözler hükümsüzdür.

Güzelliğini, ifadesini, azametini asırlarca muhafaza eden abideler ancak uzun senelerin, uzun tetkiklerin, uzun emeklerin mahsulü olan şeylerdir.”

Atatürk Parkı ve Anıtı

Yazının yayınlanmasından kısa bir süre sonra İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'ne müracaat eden Belediye, heykelin nereye ve nasıl yapılması gerektiği konusunda bir şartname talep etmiştir. Akademi tarafından cevap verilmemesi üzerine kısa bir süre sonra tekrar talepte bulunulmuştur (Türk Sözü, 3 Ağustos 1932). İkinci müracaata verilen cevap üzerine Abide Komisyonu kesin kararını vermek için yeniden toplanmıştır (Türk Sözü, 16 Ağustos 1932). Vali başkanlığında toplanan komisyon, Krippel tarafından önerilen ve komisyon tarafından da uygun görülen *İstasyon Caddesi ile mutasavvir garbındaki otuz metrelik cadde arasında Rahimiye (Giritli) Mahallesi'ni cenubunda bırakan takriben yirmi dokuz dönümlük arsaya* heykelin yaptırılması kararlaştırmıştır (Türk Sözü, 13 Eylül 1932). Fakat Belediyenin, Vali Vehbi Bey zamanında istimlâk edilmiş olan bu yerin istimlâk ücretini ödemede zorlanması üzerine daha uygun bir yer arayışına girilmiştir. Hatta bu maksatla bir de komisyon tesis edilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda Krippel'in de tavsiyesiyle Yeni İstasyon'a giden Asfalt Cadde'ye yakın bir yerde karar kılınmıştır. Fakat seçilen bu yer, eski yere göre gözden ırak olduğu için dönemin basını tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Yeni Adana Gazetesi'nde yer alan *Gazi Heykeli..!* başlıklı yazıda anıtın yer seçimi şu sözlerle eleştirilmiştir (Yeni Adana, 12 Eylül 1932):

“...Burasını şöyle kısaca tarif edelim: Şimal ciheti encümeni vilâyet azasından ve sabık Halk Fırkası mutemedi Fahri Bey'in evi, cenubunda Giritli Mahallesi, garbında bir iki ev, şarkında da asfalt yol, yani dar ve sıkışık bir saha. Bu gibi işlerden anlayanların anlattıklarına

göre heykel için en münasip ve şehrin güzelleştirilmesi cihetinden intihap edilecek yer, Yeni İstasyon binası kapısına amut olarak uzayan ve şehrin en geniş caddesi olmaya namzet bulunan yolun üzeridir.

Bilhassa bu yolun şehre yakın kısmındaki geniş saha heykelin rezkine en müsait olan ve ileride şehrin en şerefli bir yeri olacak bulunan mahallidir ve buradaki arazi ise idare-i hususiyeye ait olup Belediye için istimlakinde kolaylık vardır. Fakat nedense burası hoş gitmemiş, yukarda tarif edilen dar sahaya heykel sıkıştırılmak istenmiştir. Heykelin buraya rezkindeki tercih esbabı acaba ne gibi şeylerdir ve niçin diğer yol üzerindeki müsait şerait nazarı dikkate alınmayarak bu evlerin arası intihap edilmek istenmiştir? İşte burası anlaşulamıyor.”

Heykelin yeri konusunda Krippel'in önerisinin dikkate alınarak karar verilmesi de eleştiri konusu olmuştur. Buna örnek olarak Yeni Adana Gazetesi'nde yer alan şu yazı verilebilir (Yeni Adana, 16 Eylül 1932):

“Karilerimizden bir zat şehrimize rekzi mukarrer Gazi heykeli için intihap edilen yer hakkında bize bir mektup gönderdi. Ehemmiyetine binaen mektubu aynen neşrediyoruz:

Adana'ya Gazi heykeli rezkinin seneleri ihtiva eden tarihi vardır. Heykel rekzi meselesi şimdiye kadar belediye meclislerinde müzakere edildi, komisyonlarda tetkik olundu. Ve bir komisyonun verdiği karar ikinci komisyonda görüşüldü, nihayet işitiyoruz ki artık mesele katileşmiş ve heykel için yer bile intihap ve tayin olunmuştur.

Geçen zaman için haydi geç olsun da güç olmasın diyelim. Fakat heykel için intihap edildiği anlaşılan yerin münasip olup olmadığı münakaşa edilecek meseledir.

Heykel hakkında belediyeden aldığı ilhamla yazı yazan bir gazeteye nazaran intihap edilen yeri heykeltıraş Mösyö Krippel tavsiye etmiş ve o suretle tespit olunmuş, Abide Komisyonunca da muvafık görülmüştür. Demek ki heykelin yerini heykeltıraş bulmuş ve komisyon da aynen kabul etmiştir.

Şimdi soruyoruz:

- 1- Mösyö Krippel heykeltıraş mıdır? Yoksa şehir mütehassısı mıdır?*
- 2- Heykeltıraşlık ile şehircilik ayrı ayrı şeyler midir? Yoksa ikisi bir yola mı çıkar?*
- 3- Ayrı ayrı şeyler olduğuna göre heykelin yerini heykeltıraş tavsiye edebilir mi?*
- 4- Efkârı umumiyeye karşı alâkadarların bu suallere cevap vermeleri lazımdır.*

Heykeltıraşın tavsiyesi kabul edildiğine göre Abide Komisyonunda şehircilikten anlayan kimse olmasa gerektir. Çünkü Mösyö Krippel'in sadece bir heykeltıraş olmasına nazaran Abide Komisyonunda şehircilikten anlayan birisi olsaydı bir heykeltıraşın

tesviyesinden bahsedilmezdi. Ve sonra şehrin en hendesi bir yolu dururken evler ve kahveler arası gibi bir yer Gazi heykeli için intihap olunamazdı.

Farz edelim ki ileride heykele amut yollar açılacak ve bu yer şehrin en güzel bir yeri olacaktır. Bu amutlar üzerinde hangi esaslı yollar ve nereleri yıkılarak açılacaktır? Bunlar öyle meselelerdir ki bugünü değil yarını nazarı dikkate alarak yapılmaları icap eder. Son söz olarak şunu söyleyelim.

- Efendiler! Belediye bahçesi değil Gazi heykeli yapıyoruz.

O heykel, evler, kahveler arasında değil şehrin en güzel ve hendesi taksimatını gösteren bir güzergâha rekzedilmelidir.”

Heykelin yapımıyla ilgili olarak yerli ve yabancı sanatkârlara çağrıda bulunulmasına rağmen basına yansıdığı kadarıyla incelemelerde bulunmak üzere şehre sadece iki yabancı heykeltıraş gelmiştir.⁶ Buna karşın, bu dönem Türkiye’de heykel sanatıyla uğraşan sanatkâr sayısının az olmasının da etkisiyle yerli sanatkârların adı pek gündeme gelmemiştir. Bununla birlikte toplumda, Adana’ya yaptırılması düşünülen başta olmak üzere bütün heykellerin yerli sanatkârlar tarafından yapılması yönünde genel bir kanaat oluşmuştur. Nitekim inşa edilmesi planlanan heykellerle ilgili dönemin ana tartışma konusu kim tarafından yapılması gerektiği olmuştur (Osma, 2003, s. 26-31). 1932 yılında artan yerli-yabancı heykeltıraş tartışmasından dolayı Krippel ile yapılan görüşme sonlandırılmıştır.⁷ Görüşmenin sonlandırılmasından sonra Vali Mümtaz Bey başkanlığında toplanan Abide Komisyonu, inşası planlanan heykelle ilgili bazı kararlar almıştır. Buna göre heykeli yapmaya talip olan heykeltıraşların katılacağı bir müsabakanın tertipleneceği belirtilerek sanatkârların yapmayı düşündükleri heykelin bir eskiz veya maketini hazırlayarak müsabakaya katılabileceği, müsabaka sonucunda da birinci, ikinci ve üçüncü olanlara komisyon tarafından ödül verilmekle birlikte birinci olan modelin inşasına başlanacağı açıklanmıştır (Türk Sözü, 20 Kasım 1932). Nitekim müsabaka neticesinde birinci olan proje, şehirlerde yapılacak olan abidelerin projelerini tetkik etmek ve karar vermek üzere Ankara’da teşkil olunan Abide Komisyonuna gönderilmiştir (Türk Sözü, 28 Kasım 1932). Heykelin yerli sanatkârlar tarafından yapılmasını isteyen Belediye, yerli sanatkârların yarışmaya katılması için Güzel Sanatlar Akademisi’ne başvurmuşsa da akademi tarafından

⁶ Bunlardan birincisi Heinrich Krippel, diğeri de 1932 Kasımında şehre gelerek incelemelerde bulunan meşhur Macar heykeltıraş Loslo Voştagts’in oğlu Georges Voştagts’dir.

⁷ Dönemin basınında çıkan bir haberde, *Krippel gerek Ankara gerekse geçenlerde Samsun’da resmi küşadı yapılan Gazi heykelini yaptıktan sonra memleketimizin muhtelif yerinde rekzedilecek olan abidelerden bazılarının inşası teşebbüsünde bulunmaktadır. Bu hususta Türkiye’de rekzi tasavvur edilen abidelerin Türk sanatkârları tarafından yapılması icap ettiği öteden beri sanatkârlarımız tarafından dermeyan edilen mütalaa bu defa yeniden ortaya atılmaktadır* ifadesine yer verilmiştir (Milliyet, 7 Şubat 1932).

Belediyeye herhangi bir cevap verilmemiştir. Bunun üzerine akademiye tekrar müracaat edilmiştir (Türk Sözü, 6 Eylül 1932). Bu müracaata akademi tarafından herhangi bir cevap verilip verilmediği belli olmamakla birlikte müsabakaya dair Ankara'dan gelecek cevap beklenmeye başlanmıştır. Fakat uzun bir süre ne Ankara'daki projeye ilgili bir gelişme olmuş ne de Adana basınında heykele dair bir haber yer almıştır. 1934 Martında yer alan bir haberde ise, *Cumhuriyet meydanına dikilmesi kararlaştırılan Gazi heykeli için belediyeye birçok müracaat olduğu* ve Türk heykeltıraş Ali Nejat Bey'in heykelin yapımı için İstanbul'dan Adana'ya geldiği bilgisine yer verilmiştir. Şehirde birkaç gün kalan Ali Nejat Bey, akabinde Antalya'ya gitmiştir (Türk Sözü, 2 Mart 1934). Ali Nejat Bey'den sonra şehre gelen bir diğer heykeltıraş Ali Hadi Bey (Bara) olmuştur.

Ali Hadi Bara (1906-1971)⁸

⁸ Ali Hadi Bara (1906-1971): Türk kökenli olup 9 Eylül 1906'da Tahran'da doğmuştur. 4 yaşında iken ailesiyle birlikte Türkiye'ye gelmiştir. Heykellere dair ilgili ilk izlenimlerini küçük ahşap heykeltıraş yapan babasından almıştır. Anne ve babasının farklı kültürlerle mensup olması sanatçı kişiliğinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. İlkokuldan sonra Saint Joseph Fransız Lisesi'ne kaydolmuşsa da resim sevgisi nedeniyle 1923 yılında okuldan ayrılarak Sanayi-i Nefise Mektebi'ne devam etmiştir. Fakat ekonomik sorunlar nedeniyle bir ay sonra okulu bırakarak Fransızların işlettiği demiryollarında memurluğa başlamıştır. İki yıl çalıştıktan sonra tekrar Sanayi-i Nefise Mektebi'ne yazılmış ve 1927 yılında mezun olmuştur. Mezun olduktan sonra kazandığı bursla üç yıllığına Paris'e gitmiştir. Julian Akademisi'nde Henri Bouchard'ın öğrencisi olmuş, Charles Despiau'dan özel dersler almış ve ünlü sanatçı Aristide Maillol'un da yanında çalışmıştır. Bilinen ilk heykeli, 1928 yılında Paris Sonbahar Sergisi'nde sergilenen ve bugün kayıp olan *Bedia'nın Başı'dır*. Türkiye'ye döndükten sonra 1930 yılında Güzel Sanatlar Akademisi'ne kütüphane memuru ve asistan olarak girmiştir. 1933 yılında akademideki modelaj atölyesinin başına getirilmiştir. Soyadı kanunu çıktığında ise *Bara* soyadını almıştır. Bilinen ilk anıt eseri, 1935 yılında açılışı yapılan *Adana Anıtı'dır*. Bunu, 1937 yılında yaptığı *Harbiye Atatürk Anıtı*, 1941-1943 yılları arasında Zühtü Müridoğlu ile birlikte yaptıkları İstanbul Beşiktaş'taki *Barbaros Anıtı* ile Zonguldak'taki *Atlı Atatürk ve İnönü Anıtları* takip etmiştir. 1949 yılındaki Paris seyahatinden sonra soyut eserler vermeye başlamıştır. 1950'li yıllardan sonra geliştirdiği heykelleri geleneksel-akademik heykel anlayışının bütünüyle geri plana itildiği yeni bir aşamanın ürünleridir. İlk demir heykellerini 1954 yılında yapmaya başlamış olup bu esnada akademide *Metal Atölyesi* kurulmasını sağlamıştır. İlhan Koman ve mimar Tarık Carım ile beraber *Türk Grup Espas* adıyla bir de topluluk kurmuştur. 1960'lı yılların ikinci yarısında demir levhalarla çalışmayı bırakarak yeni arayışlara yönelmiş ve organik formları incelemiştir. Uzayda yapılan keşifler, koni, küre gibi yalın geometrik biçimlerle yaptığı çalışmalarına esin kaynağı olmuştur. 1970 yılında üst üste iki kez felç geçirmiş ve 30 Ağustos 1971'de İstanbul'da vefat etmiştir (Gezer, 1984, s. 98-106; Berk, 1937, s. 47-54; Elibal, 1973: 236-243; Tansuğ, 1986, s. 387-388; Özsezgin, 1994, s. 67-68).

Avrupa’da heykeltçilik öğrenimi görmüş olan Ali Hadi Bey, Adana’ya gelirken yapmış olduğu üç küçük model Atatürk heykelini de yanında getirmiştir. Bunları tetkik etmek üzere Vali Mümtaz Bey başkanlığında Belediye binasında bir toplantı yapılmıştır. Halkevi Başkanı Süreyya ile Damar ve Ferit Celâl Bey’in de katılımıyla gerçekleştirilen toplantı sonunda üç heykeltçikten uzunluğu 3.5 metre ve azami 1.5 ton olması planlananın inşasına karar verilmiştir. Ayrıca İstanbul’da dökülecek olan heykelin çamurdan hazırlanacak olan örnek modeli tamamlandığında Abide Komisyonu tarafından seçilecek bir heyetin numuneyi incelemek üzere gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Heyetin onay vermesi ve mukavelenin imzalanmasını müteakiben on beş gün sonra heykelin dökümüne başlanacağı, kaidesine de Atatürk’ün Adana’daki nutuklarından bir parçanın konulacağı belirtilmiştir (Türk Sözü, 8 Mayıs 1934). İstanbul’a dönen Ali Hadi Bey, kısa bir süre sonra heykelin kaidesine dair hazırlamış olduğu planları Adana’ya göndermiştir.⁹ Vali Vekili Osman Nuri Bey başkanlığında toplanan Abide Komisyonu, planları değerlendirerek birisini seçmiş ve inşa edilmek üzere ihaleye çıkılmasına karar vermiştir (Türk Sözü, 2 Ağustos 1934). Ali Hadi Bey’in kaide resimleriyle birlikte göndermiş olduğu mektubunda heykelin numunesini hazırladığını belirtmesi üzerine örnek heykeli tetkik etmek üzere Belediye Başkanı Turhan Cemal Beriker’in başkanlığında encümen azalarından Fahri, belediye azasından Hakverdizâde Mühendis Ziya ile Nafia Başvekili Mühendis Ziya Bey’den oluşan bir heyet 5 Ağustos 1934 tarihinde İstanbul’a gitmiştir. Heykelin dökülmesine nezaret etmek üzere giden heyetin yapılacak olan kaide için bir ön araştırma yapacağı da dile getirilmiştir. Böylece 1934 yılı Cumhuriyet Bayramında açılışı planlanan heykelin bir taraftan dökümü yapılırken bir taraftan da kaidesinin inşasına başlanmıştır (Türk Sözü, 3 Ağustos 1934). İstanbul’daki incelemesini tamamlayarak şehre dönen heyet ile komisyonun diğer üyeleri Vali Vekili Osman Nuri Bey başkanlığında toplanmıştır. Toplantıda, İstanbul’a giden heyetin heykele dair açıklamaları dinlenerek kaide projesi görüşülmüş ve *Adana’nın şerefiyle mütenasip olması için kaidenin inşasına azami ehemmiyet verilmesi* kararlaştırılmıştır (Yeni Adana, 24 Ağustos 1934).

Mukaveleye göre heykelin 25 Ekime kadar tamamlanması planlanmıştır. Fakat verilen fevkalâde önemden dolayı kaidenin inşasının tamamlanamayacağı belirtilerek resmî açılışın

⁹ Heykelin yerli sanatkâr tarafından yapılacak olması yabancı sanatkârlara karşı kazanılan bir zafer gibi algılanmıştır. Heykelin yapımını üstlenen Ali Hadi Bara da bu tartışmaya katılarak millî abideleri Krippel’den çok daha iyi yapabilecek Türk sanatkârların olduğunu ve herhangi bir abide için Krippel ve Kanonika ayarında ecnebi sanatkârlarla müsabakaya girebileceğini, Türk mefahirini ancak Türk sanatkârların duyabileceğini, heykeltıraşların yanı sıra Avrupa dökümhaneleri derecesinde iş yapan yerli dökümhaneler olduğunu, kendisinin de böyle bir iddiaya girerken bunu bir sanat ve memleket borcu olarak telâkki ettiğini belirterek her milletin abidesini kendi sanatkârının yapması gerektiğini ifade etmiştir (Milliyet, 7 Şubat 1932).

Adana'nın düşman işgalinden kurtuluş günü olan 5 Ocak'a ertelenmesi gündeme gelmiştir (Türk Sözü, 23 Ağustos 1934). Nitekim çok geçmeden de açılışın 5 Ocak günü yapılacağı açıklanmıştır (Türk Sözü, 19 Kasım 1934; Yeni Adana, 21 Kasım 1934).

Atatürk Parkı ve Anıtı

28 Ağustos günü toplanan Abide Komisyonu, heykelin kaidesi için 1 Eylülde ihaleye çıkılacağını ve 10 Eylülde kadar da tekliflerin alınacağını belirtmiştir (Türk Sözü, 29 Ağustos 1934). Yapılan ihaleyi 15.737 lira ile İstanbul'dan Mimar Ziya Bey kazanmıştır (Yeni Adana, 12 Eylül 1934; Türk Sözü, 13 Eylül 1934; 20 Eylül 1934). İhale sürecinin tamamlanması üzerine de 20 Eylül günü kaidenin inşasına başlanmıştır (Türk Sözü, 20 Eylül 1934). Kaidenin inşasında kullanılacak olan mermer İstanbul'dan, taşlar ise Toprakkale'den getirilmiştir. Toprakkale'deki taş ocaklarından getirilen koyu zeytuni renkteki bazalt taşlar ile abidenin merdiven ve arka kısmı yapılmıştır. Bunun yanı sıra kaidenin önüne mermerden şelaleli bir havuz inşa ettirilmiş, havuzun üç köşesine de Adana'nın kurtuluşunu, ordu ve millî kuvvetlerin cesaretlerini gösteren temsili heykeller yerleştirilmiştir. Bu heykellerden birisi Gazi'yi, diğerleri ise Adana'nın kurtuluşunu temsil edecek şekilde yaptırılmıştır. Heykelin en önemli özelliğinin ise *Sade ve temiz bir çizgi içinde maksadı derhal ifade edebilmesi* olduğu dile getirilmiştir (Türk Sözü, 19 Kasım 1934).

Kaidenin inşası devam ederken bir taraftan da parkın çevre düzenlemesi yapılmıştır. Fakat daha önce 5 Ocakta açılışı yapılacağı duyurulan heykelin tamamlanamamasından dolayı açılış önce 23 Nisana (Akgünler, S.1 (5 Ocak 1935), daha sonra mayıs ayına ertelenmiştir.¹⁰ Bu sırada Adana'ya gelen Ali Hadi Bey, üç heykelden yapımı tamamlanan ve köylü grubunu temsil

¹⁰ Bu erteleme, kaide üzerine konulacak diğer heykellerin tamamlanamamasından kaynaklanmıştır (Türk Sözü, 14 Ocak 1935).

eden heykeli de yanında getirerek kaide üzerine oturtmuş (Türk Sözü, 28 Nisan 1935), diğer iki heykelin de birkaç güne kadar tamamlanarak gönderileceğini ifade etmiştir. Sürece dair açıklama yapan komisyon da abidenin resmî açılışının üç heykelin Adana'ya ulaşip kaide üzerine yerleştirilmesinden sonra yapılacağını belirtmiştir (Türk Sözü, 1 Mayıs 1935).

Atatürk Parkı ve Anıtı

Abide Komisyonu, Ali Hadi Bey'in getirdiği heykeli teslim almak üzere Su İşleri Müdürü Mühendis Nadir ve Halid ile Ziya Akverdi'den oluşan bir kabul heyeti oluşturmuştur. Heykel ile kaide üzerindeki incelemesini tamamlayan heyet, hazırladığı raporu komisyona sunmuştur. Kabul heyetinin hazırladığı raporu görüşmek üzere 15 Mayıs günü Vali Tevfik Hadi Baysal başkanlığında toplanan komisyon, raporu gözden geçirerek kaidenin kesin kabulünü onaylamıştır (Türk Sözü, 25 Nisan 1935). Bununla birlikte heykelin resmî açılışının ne zaman yapılacağını belli olmadığı açıklanmıştır. Bu sırada İstanbul'a dönen Ali Hadi Bey, Belediyeye bir mektup göndererek diğer iki heykelin döküm işinin 10-15 güne kadar biteceğini, bu nedenle resmî açılışın sonbaharda yapılabileceğini dile getirmiştir (Türk Sözü, 16 Mayıs 1935). Millî Mücadele'yi temsil eden iki heykel, ağustosun ilk haftasında şehre getirilerek kaide üzerine yerleştirilirken (Türk Sözü, 6 Ağustos 1935) heykellerin istenilen şekilde yapıp yapılmadığını kontrol etmek için de bir heyet kurulmasına karar verilmiştir. Daimi Encümen Üyesi İsmail Hakkı, Belediye Fen İşleri Direktörü Muhiddin ve Türk Sözü Gazetesi İdare Direktörü Coşkun'dan oluşan heyet, yaptığı inceleme sonunda heykellerin istenilen vasıflarda olduğunu onaylamıştır (Türk Sözü, 9 Ağustos 1935). Bu süreçte anıtın içinde yer aldığı parkın çevre düzenlemesi tamamlanarak açılışın yapılacağı 30 Ekim günü beklenmeye başlanmıştır (Türk Sözü, 29 Ekim 1935). Yağmurlu bir günde gerçekleştirilen açılışa binlerce kişi iştirak

etmiştir. Saat 11.00'de Vali Tevfik Hadi Baysal, CHP İl Başkanı ve Balıkesir Saylavı Öрге Evren ile Tümgeneral Salih Avgın'ın, erlerin, jandarmanın, polis, zabitanın ve halkın bulunduğu tören alanına gelmesi ve süel bandonun İstiklâl Marşı'nı çalmasıyla tören başlamıştır. Kurdeleyi kesen Vali Tevfik Hadi Baysal, Belediye adına Baki Tonkuç ve CHP adına Öрге Evren kürsüye çıkarak söylevde bulunmuş, Kız Lisesi'nden Dürdane isimli bir öğrenci de *Atatürk* adlı şiirini okumuştur. Müteakiben anıta, muhtelif resmi ve özel müesseseler ile CHP, Halkevi, bankalar, fabrikalar ve spor teşkilâtı tarafından elli bir adet çelenk konulmuştur (Türk Sözü, 1 Kasım 1935; Akgünler, S.10 (2 Aralık 1935)).

Atatürk Parkı ve Anıtı

Figür ve figür gruplarının oluşturduğu bir kompozisyona sahip olan ve basamaklı bir platform üzerine kurulan anıtta, platformun ortasındaki kaidenin üzerinde iki eliyle kılıcını kavramış uzaklara bakan üniformalı Atatürk figürü yer almaktadır. Bunun yanı sıra kaidenin kuzey cephesinde Adana'nın kurtuluş tarihi olan 05/01/1922 ile güney cephesinde heykelin adı ve açılış tarihi olarak planlanan 5/1/1935 ifadesi, batı cephesinde ise Atatürk'ün *Bende bu vakayiin ilk hissi teşebbüsü bu memlekette, bu güzel Adana'da vücut bulmuştur* sözü yer almaktadır.

Yüksek bir mermer kaide üzerinde yer alan Atatürk heykelinin çevresinde, Adana'nın Millî Mücadele'deki durumunu tanımlayan küçük heykel grupları bulunmaktadır (Çanak, 2014, s. 179-199; Akgünler, S.10 (2 Aralık 1935)). Platformun güneydoğu ucunda şehrin kurtuluşu için çarpışan yerel güçler ile çektikleri acıları sembolize eden yerel giysili bir kadın ile erkek figürü, kuzeydoğu ucunda ise şehrin kurtuluşunda rol oynayan askeri kuvveti simgeleyen asker giysili bir erkek figürü ile sancağa bağlılığını ifade edercesine öpmek üzere eliyle dudaklarına götürülen modern giysili ve diz çökmüş genç bir kız figürü bulunmaktadır. Batıda ise sol ayağı

bir adım önde ve havaya kaldırdığı sol elinde altı oku tutan çıplak atlet figürü bulunmaktadır. Atletin yay gibi gergin olan vücuduysa Türk gençliğinin cumhuriyete olan bağlılığını simgelemektedir. Anıtı oluşturan öğeler ile kaidedeki yazılar bütün olarak ele alındığında ise anıtın taşıdığı genel mananın Adana'nın kurtuluşu ile bunu sağlayanları ölümsüzleştirmek olduğu söylenebilir. Bu kompozisyon içerisinde Atatürk ise gerek giysisi gerekse duruşuyla zafer kazanmış kumandan kimliğiyle gösterilmiştir. Platformun iki ucundaki heykel gruplarıysa Atatürk'ün istiklâl yolunda birlikte mücadele ettiği Türk milleti ile olan birlikteliğini simgelemektedir. Düşman işgalinden kurtarılan ve Türk gençliğine emanet edilen vatan ve cumhuriyet ise atlet figüründe ifadesini bulmuştur (Osma, 2003, s. 96-97).

Sonuç

Cumhuriyetin ilanıyla yaşanan köklü değişiklikler sırasında Türkiye'deki şehircilik anlayışı da değişmiştir. Nitekim Cumhuriyetle birlikte şehirlerin odak noktasını merkezinde Atatürk'ün heykelinin yer aldığı Millî Mücadele konulu anıtlar ihtiva eden parklar almıştır. Bu parklar, sağladıkları görsellik ile insanlara verdikleri rahatlama hissini yanı sıra içine inşa edilen anıt ve heykelle birlikte yeni dönemin şehircilik anlayışını yansıtmaları bakımından da önemlidir. İçinde Atatürk anıtının yer aldığı park inşa edilen şehirlerden birisi de Adana'dır. Adana'da park yapılacak alan belirlenirken şehrin planını çizen Jansen'in çizimi belirleyici olmuştur. Zira şehir merkezi ile Yeni İstasyon arasındaki Asfalt Cadde üzerine yapılan park, şehrin gelişim yönünde yer almasından dolayı en uygun noktaya konumlandırılmış görünmektedir. Parkın içine yerleştirilen Atatürk heykeli ise Ulu Önder'e duyulan minnet, saygı ve özlemi dile getirmiştir.

Anıt, Türk heykeltıraş Ali Hadi Bara tarafından yapılmış olmasından dolayı da önem arz etmektedir. Zira Cumhuriyetin ilk yıllarında inşa olunan anıtları, bu konuda yetişmiş Türk sanatkâr olmamasından dolayı genelde yabancı heykeltıraşlar yapmıştır. Hatta Adana'daki anıtı yapmak üzere de ilk olarak yabancı heykeltıraşlar harekete geçmiştir. Ancak anıtın Türk sanatkârlarca yapılması yönündeki kamuoyu baskısının da etkisiyle Ali Hadi Bara tarafından yapılmasına karar verilmiştir. Bundan dolayı anıt, hem bir Türk tarafından yapılmış olması hem de Cumhuriyetle birlikte heykel sanatına bakışta meydana gelen değişimi ifade etmesi bakımından önem arz etmektedir. Bundan dolayı bir anıt olmaktan öte zihinsel bir değişimi de yansıtmaktadır. Cumhuriyet döneminde inşa edilen bu park ve anıtlar, aynı zamanda milli bayramlar ile Atatürk'ü anma etkinliği gibi Türk toplumunun ortak değerlerini yansıtan kutlamaların ve anma etkinliklerinin ifa edildiği yerler olmuşlardır.

Kaynaklar

Sürelî Yayınlar

Görüşler (1944).

Türk Sözü (1932-1935).

Yeni Adana (1932-1934).

Milliyet (1932).

Akgünler (1935).

Kitaplar ve Makaleler

1967 Adana İl Yıllığı. (1967).

Berk, N. (1937). *Türk Heykeltıraşları*.

Çanak, E. (2014). *Atatürk ve Adana*. Gece Kitaplığı.

Çanak, E. (2017). *Tarihî, Siyasî, Sosyal ve İktisadî Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.

Elibal, G. (1973). *Atatürk ve Resim Heykel*. Türkiye İş Bankası Yayınları.

Gezer, H. (1984). *Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli*. Türkiye İş Bankası Yayınları.

Ortaylı, İ.-Tekeli, İ. (1978). *Türkiye’de Belediyeciliğin Evrimi*. (C.1). Türk İdareciler Derneği Yayınları.

Osma, K. (2003). *Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri (1923-1946)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Özsezgin, K. (1994). *Türk Plastik Sanatçıları: Ansiklopedik Sözlük*. Yapı Kredi Yayınları.

Özmen, Y. & Özerol, M. E. (2000). Adana’nın Simgeleri. *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, (Haz. Erman Artun-M. Sabri Koz). Yapı Kredi Yayınları, 157-167.

Tansuğ, S. (1986). *Çağdaş Türk Sanatı*. Remzi Kitabevi.

Tekerek, N. (2007). Adana’nın Eğlence Dünyasından; Seyhan Saz’dan Cafe-Barlara..... *Adana’ya Kar Yağmış*. (Der. B. Çelik). İletişim Yayınları.

Ünlü, M. (1944). Kuruköprüde Bahri Paşa Çeşmesi. *Görüşler*, 61, 22.

Yansen, H. (1937). *Adana Şehrinin Umumî İmar Plânına Ait İzahat Raporu*.